

WROCLAWSKIE REALIZACJE ALFREDA VÖCKE

THE WORKS OF ALFRED VÖCKE IN WROCLAW

Agnieszka Maria Litwa

Politechnika Wroclawska

Wydział Architektury

Zakład Konserwacji i Rewaloryzacji Architektury i Zieleni

ul. Bolesława Prusa 53/55

50-317 Wrocław

e-mail: agnieszka.litwa@pwr.edu.pl

Abstract: In the beginning of the 20th century Wrocław was one of the cities where the rapid development was apparent in many fields. A lot of well-known architects and artists that created the space of the city in a very spectacular and dynamic way lived there. Among many names there is Alfred Vöcke - a sculptor. His name is usually connected with the buildings designed by one of the most famous architect of the beginning of the 20th century - Max Berg. Alfred Vöcke usually created an architectural detail as low reliefs in the area of the main entrance. A lot of his works survived to the present day so it is possible to confront the mind of the sculptor with the reality of the condition of the buildings and the low reliefs. Thanks to the studies it is possible to draw the way of renovation of survived buildings with the original architectural detail.

Keywords: Alfred Vöcke, Wrocław, modernism, Art Déco, art, sculpture, low relief, architectural detail.

Wprowadzenie – Wrocław przełomu XIX I XX wieku

Wrocław przełomu XIX I XX wieku to miejsce intensywnego postępu w wielu dziedzinach życia. Gospodarka, technika, nauka, sztuka jak również architektura i urbanistyka rozwijały się w imponującym tempie, a na początku XX wieku stolica Dolnego Śląska stała się zalążkiem protomodernizmu europejskiego oraz centrum ówczesnej awangardy. W takiej rzeczywistości urodził się, wzrastał oraz tworzył niemiecki rzeźbiarz Alfred Vöcke [1]. Jego nazwisko pojawia się między innymi wśród znamienitych artystów współpracujących z prekursorem wśród architektów europejskich Maxem Bergiem. Okoliczności rozwoju oraz talent młodego rzeźbiarza sprawiły, że doczekał się kilku realizacji w rodzinnym mieście, a niektóre przetrwały do dzisiaj. Zachowane dzieła są cennym dziedzictwem oraz dowodem na nowatorskie podejście do sztuki i rzeźby. Późniejsze realizacje Vöcke bezpośrednio nawiązują do nurtu Art Déco, będącego wyrazem luksusu w dobie popularnego modernizmu, ekspresjonizmu oraz funkcjonalizmu. Należy jednak zauważyć, że stan techniczny niektórych z ocalałych dzieł Vöcke, jak również całych obiektów, w które zostały one wpisane, unaocznia brak świadomości wartości zachowanego dziedzictwa oraz brak należytej o niego troski. Sensownym zatem jest pochylenie się nad sylwetką Alfreda Vöcke oraz jego wrocławskimi realizacjami.

Nota biograficzna Alfreda Vöcke

Alfred Vöcke urodził się 24 kwietnia 1886 roku we Wrocławiu. W wieku dziewiętnastu lat rozpoczął studia w Królewskiej Szkole Sztuki i Rzemiosła Artystycznego. Był uczniem Theodora von Gosena, który objął opieką klasę rzeźby dekoracyjnej. Podczas studiów Vöcke miał sposobność zetknąć się z jednym z najwybitniejszych architektów niemieckich początku XX wieku, Hansem Poelzigiem, który związany był z uczelnią od 1900 roku, a w 1903 roku został jej dyrektorem. Okres Studiów Alfreda Vöcke zbiegł się w czasie z przeprowadzaniem przez Poelziga programem reform w Szkole Sztuki i Rzemiosła Artystycznego, które miały na celu odkrycie indywidualnych predyspozycji studentów. Przez pierwszy rok studiów uczniowie oswajani byli z szeroko zakrojoną wiedzą jak również z warsztatem rzemiosła: rysunku, malarstwa, rzeźby, stolarstwa, ślusarstwa. Pierwszy etap studiów służył zdefiniowaniu predyspozycji studenta a następnie dopasowywano program nauczania do jego zdolności. W ten sposób, po wcześniejszej obserwacji, kierowano rozwój studenta na malarza, rzeźbiarza bądź architekta. Czytelnym w założeniu reform wydaje się być połączenie roli rzemieślnika i artysty [2]. Vöcke ukończył studia w 1910 roku, a rok później uczelnią, której był absolwentem, została podniesiona do rangi akademii i jako Akademia Sztuki i Rzemiosła Artystycznego funkcjonowała do 1 kwietnia 1932 roku.

Vöcke mieszkał we Wrocławiu do 1916 roku, następnie przeniósł się do Berlina, a w 1923 roku został profesorem rzeźby w Akademii Sztuki w Kassel, gdzie pracował przez dziewięć lat [3]. W 1933 roku ponownie podjął pracę jako profesor w Berlinie lecz rozpoczęła II Wojna Światowa sprawiła, że musiał opuścić stanowisko ze względu na żydowskie pochodzenie żony. Zmarł we Wrocławiu 18 lutego 1944 roku.

Alfred Vöcke tworzył swe dzieła w różnej skali poczynając od rzeźb monumentalnych po detal architektoniczny. Projektował przedmioty użytkowe jak również zajmował się medalierstwem. Wykonał między innymi wzór monet dwu i pięciomarkowych z widokiem kościoła garnizonowego w Poczdamie oraz z podobizną niemieckiego polityka, dowódcy i prezydenta Rzeszy w latach 1925-1934 Paula von Hindenburga. Rzeźbiarz stosował rozmaite techniki oraz zróżnicowane materiały takie jak kamień, drewno, metal, ceramika czy kość słoniowa.

Analiza wrocławskich realizacji Alfreda Vöcke

Na podstawie kwerend archiwalnych oraz analizy istniejących obiektów w terenie zidentyfikowano niektóre rzeźby i detale architektoniczne autorstwa Alfreda Vöcke we Wrocławiu. Udokumentowano zachowane dzieła analizując jednocześnie stan techniczny w jakim się znajdują. Działania te podniosą świadomość na temat wartości zachowanego dziedzictwa, jak również pozwolą objąć należyłą troską zachowane detale podczas restauracji całych obiektów, w których się znajdują.

Jedną z pierwszych realizacji Alfreda Vöcke jakie zachowały się we Wrocławiu jest płaskorzeźba nad wejściem do dawnego miejskiego szpitala – ochronki dla niemowląt znajdującego się przy ul. Józefa Hoene-Wrońskiego 13c. Choć istniały wcześniejsze plany, szpital zbudowano według projektu znamienitego architekta Maxa Berga, ówczesnego miejskiego radcy budowlanego. Otwarty 11 sierpnia 1911 roku szpital był przeznaczony dla chorych niemowląt oraz dzieci z ubogich rodzin. Pełnił funkcję zakładu opieki społecznej [3]. Budynek powstał na planie prostokąta z niewielkim ryzalitem w środkowej tylnej części gmachu. Od frontu wyeksponowano strefę wejściową poprzez wysunięty na osi przedsionek. Elewacje pozbawione ornamentów charakteryzowały się podziałami architektonicznymi zdefiniowanymi przez rytm otworów okiennych i loggii. Budynek wykonano w konstrukcji żelbetowej, a całość przykryto dachem mansardowym z facjatami. Jedynym detalem jaki wprowadzono w elewacji budynku była płaskorzeźba w nadprożu przedsionka autorstwa Vöcke, przedstawiająca leżącą nagą kobietę trzymającą w ramionach parę niemowląt. U jej stóp znajduje się ptak (rys. 1). W przedstawionym widoku można bezpośrednio odczytywać symbolikę nawiązującą do przeznaczenia budynku. Płaskorzeźba przez ponad 100 lat istnienia nie została uszkodzona w znacznym stopniu, widać natomiast ślady malowania oraz zabrudzenia, które ukrywają pierwotną kolorystykę oraz materiał z którego detal został wykonany. Cały budynek został opuszczony i obecnie znajduje się w bardzo złym stanie technicznym.

Rys. 1. Płaskorzeźba nad wejściem do szpitala ochronki dla niemowląt.

Innym zachowanym dziełem Alfreda Vöcke jest ryzalit umieszczony nad wejściem do budynku biurowo-usługowego przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 1, który dawniej pełnił funkcję miejskiej łaźni, domu opieki dla samotnych matek oraz znajdowały się tam biura urzędu

podatkowego. Projekt budynku powstał w 1912 roku przy współudziale Maxa Berga, Alberta Kemptera oraz Karla Klimma, a doczekał się realizacji w latach 1913-1914 [3]. Był to budynek narożny o rzucie zbliżonym do litery „V” zakończony w narożniku strefą wejściową

oraz charakterystyczną klatką schodową na planie elipsy, nawiązującą w swej czystej formie, dobrym doświetleniu oraz braku ornamentów do modernizmu (rys. 2). Pięciokondygnacyjny budynek o zwartej bryle powstał w szkieletowej konstrukcji żelbetowej wypełnionej murem ceglany. Wykorzystano również betonowe płyty

prefabrykowane, w czym można odnaleźć propagowany już wtedy funkcjonalizm. Czytelne podziały zostały wprowadzone w elewacji poprzez rytmiczny układ okien podkreślony pionowymi lizenami oraz zgeometryzowaną dekoracją sieciową wykonaną w tynku.

Rys. 2. Budynek przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 1 widziany od frontu.

Ryzality, które w 1912 roku wykonał Alfred Vöcke, zachowały się w dobrym stanie. W środkowej, największej części ryzalitu rzeźbiarz nawiązał do głównej funkcji budynku, jaką była łaźnia miejska. Przedstawił postaci kąpiące się pod prysznicem kolejno

od prawej strony mężczyznę, kobietę oraz kobietę z dzieckiem. W prawej części ryzalitu widzimy poborcę podatkowego podczas pobierania opłat, z lewej zaś strony matkę z dzieckiem na ręku oraz towarzyszącą im kobietę (rys. 3).

Rys. 3. Płaskorzeźby umieszczone nad wejściem do budynku przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 1.

Kolejnym dziełem Alfreda Vöcke była płaskorzeźba wykonana w 1913 roku, zamontowana nad głównym wejściem do Hali Stulecia. Zlecenie na tak prestiżową realizację świadczy o zdolnościach oraz bardzo dobrych kontaktach rzeźbiarza z architektami oraz artystami.

Halę Stulecia zaprojektował Maks Berg [4] zainspirowany halą we Frankfurcie nad Menem oraz eksperymentami w zastosowaniu żelbetu we Wrocławiu w takich budynkach jak Hala Targowa czy dzisiejszy Teatr Polski. Architekt zaprojektował budowlę o bardzo śmiałej konstrukcji żelbetowej na niespotykana dotąd skalę, wpisującą się w tereny wystawowe Wrocławia zaprojektowane przez Hansa Poelziga. Wysokość Hali sięgała 42 m natomiast jej maksymalna szerokość wewnątrz 95 m. Projektowana była na obecność nawet 10 tysięcy użytkowników. Ogromna w swych gaba-

rytach budowla miała prostą, czystą formę podkreślona surowością betonu. Tak ekstrawagancki budynek stał się symbolem awangardowego Wrocławia. Nad głównym wejściem widniała płaskorzeźba przedstawiająca mężczyznę walczącego z lwem, symbolizująca zwycięstwo nad Napoleonem, którą Vöcke wykonał nawiązując do setnej rocznicy odezwy króla Prus Fryderyka Wilhelma III wzywającej do walki z wojskami Napoleona (rys. 4). Płaskorzeźba nie zachowała się, natomiast Hala Stulecia niezmiennie znajduje się wśród najbardziej znamienitych budynków wrocławskiego modernizmu, rozpoznawalnym nie tylko w regionie ale również na świecie, co potwierdza wpisanie obiektu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2006 roku [3].

Rys. 4. Główne wejście do Hali Stulecia z widoczną płaskorzeźbą autorstwa Alfreda Vöcke [7].

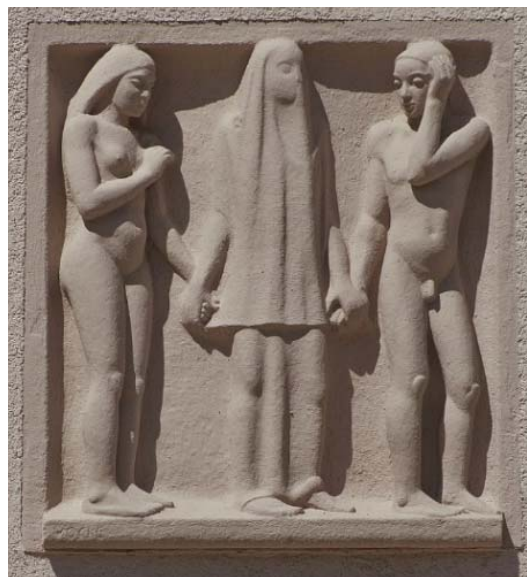
W 1920 roku Vöcke wykonał płaskorzeźbę nad wejściem do Kaplicy Cmentarnej na Osobowicach. Nowa kaplica była odpowiedzią na zapotrzebowanie powiększającej się nekropolii. Jest to kolejny detal, który został wkomponowany w projekt architektoniczny autorstwa Maxa Berga.

Architekt stworzył nowatorskie opracowanie budynku, który był tzw. dziełem całościowym (niem. Gesamtkunstwerk), łączącym formę architektoniczną z malarstwem i rzeźbą [3, 6]. Freski wewnątrz opracowane przez Hansa Leistikowa oraz witraże były pierwszymi we Wrocławiu monumentalnymi dziełami sztuki abstrakcyjnej. Poza tym budynek był pierwszą realizacją w stylu Neues Bauen (rys. 5). Zbudowany na planie prostokąta, w szkieletowej konstrukcji żelbetowej, budynek charakteryzował się klasycznie zharmonizowanymi proporcjami, prostą formą z wydzielonymi

trzema częściami – wysuniętym portykiem, częścią pogrzebową oraz kostnicą. Każda z przenikających się brył zwieńczona została płaskim dachem. W tak nowatorską na ówczesne czasy realizację została wpisana płaskorzeźba autorstwa Alfreda Vöcke. Proste w swej formie dzieło wykonane w szarym kamieniu, zamknięte w kwadracie wydaje się idealnie harmonizować z białą bryłą kaplicy[5]. Rzeźbiarz w swym kubistycznym dziele przedstawił postać śmierci owianej welonem, prowadzącej za rękę po swojej prawej stronie kobietę zaś po lewej mężczyznę. Personifikacja śmierci wydaje się być tajemnicza i nieodgadniona. Prowadzone nagie postaci natomiast sprawiają wrażenie spokojnych i wyciszonych. Jest to jedna z lepiej zachowanych płaskorzeźb wykonanych przez Vöcke. Autor wyrył w lewej dolnej części reliefu swoje nazwisko (rys. 6).

Rys. 5. Kaplica cmentarna na cmentarzu w dzielnicy Osobowice [8].

Rys. 6. Relief nad wejściem do kaplicy cmentarnej [9].

Alfred Vöcke tworzył nie tylko płaskorzeźby. Jednym z udokumentowanych dzieł jego autorstwa była rzeźba „Madonna na osiołku”. Artysta wykonał to dzieło w 1922 roku. Był to odlew z brązu przedstawiający naturalnej wielkości kobietę z dzieckiem w ramionach ujeżdżającą osiołka. Rzeźba z założenia miała być eksponowana w ewangelickim kościele Św. Krzysztofa we Wrocławiu natomiast plan ten nie został zrealizowany. Dopiero w 1928 roku dzieło Vöcke zostało ukazane szerszemu gronu odbiorców w ramach wystawy Śląskiego Związku Artystów, a następnie rzeźbę usytuowano na pięciometrowej ceglanej kolumnie na

skwerze przy skrzyżowaniu ulic Słubickiej i Szprotawskiej w otoczeniu nowego osiedla Westend (rys. 7). Tam przetrwała do II Wojny Światowej, natomiast jej dalszy los nie jest znany. Ostatnim z odnalezionych i zachowanych dzieł Alfreda Vöcke we Wrocławiu jest wykonany przez niego portal w budynku przy ul. Kościuszki 133. Kamienica została zaprojektowana przez Paula Heima, ucznia Maxa Berga, w 1922 roku [6]. Początkowo budynek był siedzibą kasy oszczędnościowej i spółdzielni (niem. Konsum- und Sparvereins Vortwärts) natomiast po wojnie aż do 2001 roku mieściła się tam siedziba PKS. Dziś budynek jest

opuszczony, a w tylnej części działki, na której się znajduje, powstał supermarket (rys. 8). Czterokondygnacyjny budynek został wzniesiony na planie prostokąta i przykryty dwuspadowym dachem. Horyzontalnie oddzielona kondygnacja przyziemia, rytmicznie rozmieszczone okna, brak detalu w ceglanej elewacji nawiązują do modernizmu. Jedynym miejscem wpro-

wadzenia detalu architektonicznego jest portal autorstwa Alfreda Vöcke. Rzeźbiarz w podwójnej ramie umieścił płaskorzeźby przedstawiające 35 scen z życia ówczesnego społeczeństwa (rys. 9). Można dopatrzeć się swoistego opowiadania o dniu codziennym wrocławian w świecie współczesnym autorowi.

Rys. 7. Archiwalne zdjęcie Madonny na osiołku [10].

Rys. 8. Widok budynku kasy oszczędnościowej i spółdzielni Vortwärts.

Rys. 9. Portal wejściowy przy ul. Kościuszki 133.

Wśród przedstawionych postaci umieścił między innymi: murarza, kataryniarza, piekarza, kobietę idącą z zakupami, matkę czeszącą córkę, kowala, stolarza, rodzinę, mężczyznę ścinającego włosy czy kobietę dojącą krowę (rys. 10). Płaskorzeźby, w stylu nawiązującym do Art Déco, wykonał w ceramice, a na niektórych z nich umieścił napisy, między innymi swoje nazwisko oraz „Berlin” miasto, w którym prawdopodobnie wykonane

zostały płaskorzeźby. Sam portal podobnie jak cały budynek znajduje się w złym stanie technicznym. Niektóre z płaskorzeźb zostały uszkodzone, a wszystkie przemalowane na brązowy kolor. Trudno zatem dopatrzeć się pierwotnej kolorystyki. Zachowany portal jest jednym z przykładów braku odpowiedniej troski o zachowane dziedzictwo.

Rys. 10. Płaskorzeźba wykonana przez Alfreda Vöcke.

Podsumowanie

Alfred Vöcke był jednym z prężnie działających rzeźbiarzy oraz członkiem Związku Artystów Śląskich. Na podstawie przytoczonych przykładów widać jego ścisłą współpracę z wybitnymi artystami, w tym z jednym z najwybitniejszych architektów początku XX wieku Maxem Bergiem. Nawet, kiedy Vöcke mieszkał i pracował jako profesor poza granicami Wrocławia, tworzył na zamówienie wrocławskich zleceniodawców. Świadczy to o jego niepodważalnej pozycji jako rzeźbiarza. Jak

udokumentowano, nie wszystkie realizacje Alfreda Vöcke się zachowały, a te, które przetrwały próbę czasu i II Wojnę Światową nie zawsze odznaczają się dobrym stanem technicznym. Niektóre nie zostały należycie odrestaurowane i niszczonej wraz z budynkami, w które zostały wpisane. Nasuwa się zatem wniosek, że miasto nie podjęło dotychczas odpowiednich kroków, by chronić zachowane dziedzictwo. Ważnym zatem działaniem jest konsekwentne prowadzenie badań i dokumentacja zachowanych dzieł celem pogłębiania świadomości użytkowników przestrzeni publicznej.

Literatura

1. Harasimowicz, J., (red.), Encyklopedia Wrocławia, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław, 2006.
2. Ilkosz, J., (red.), 2012, Heinrich Lauterbach. Architekt wrocławskiego modernizmu, Wyd. Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław, 2012.
3. Eysymontt, R., Ilkosz, J., Tomaszewicz, A., Urbanik, J., 2011, Leksykon Architektury Wrocławia, Via Nova, Wrocław, 2011.
4. Ilkosz, J., Hala Stulecia. Dzieło Maxa Berga., Via Nova, Wrocław, 2004.
5. Beelitz, K., Förster, N., Przewodnik po architekturze modernistycznej. Breslau/Wrocław., Via Nova, Wrocław, 2006.
6. Konwiarz, R., Neue Baukunst in Breslau, Breslau, 1925.
7. <http://halastulecia.pl/o-hali/historia-hali/otwarcie-hali/> (dostęp 5.03.2016).
8. https://pl.wikipedia.org/wiki/Kaplica_na_Cmentarzu_Osobowickim#/media/File:Cmentarz_Osobowicki_kaplica (dostęp 5.03.2016).
9. https://pl.wikipedia.org/wiki/Kaplica_na_Cmentarzu_Osobowickim#/media/File:Cmentarz_Osobowicki_rze%C5%BABA_nad_wej%C5%9Bciem_do_kaplicy.jpg (dostęp 5.03.2016).
10. Źródło <http://wroclaw.fotopolska.eu/411774,foto.html> (dostęp 5.03.2016).